

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMSAL BELLEĞİN İNŞASINDAKİ ROLÜ¹

Esra TANI**
Hatun BOZTEPE TAŞKIRAN***

Özet

İletişim teknolojilerinin yaygın etkileri toplumsal belleğin inşasında medyanın rolüne olan ilgiyi artırmaktadır. Kitle iletişim araçlarıyla ‘geçmiş’ yeniden üretilebilir ve değiştirilebilir bir içerik haline gelmiştir. Aynı zamanda ‘an’ teknolojiyle kaydedilip tekrar şahit olunabilecek bir sürece dönüşmüştür. Kolektif bilincin oluşmasında, ortak iyilerin inşasında ve toplumsal olayların hatırlanma biçimde medyanın yadsınamaz işlevi bulunmaktadır. Bu nedenlerle sosyolojinin temel çalışma konularından biri olan toplumsal bellek, 1970’li yıllardan itibaren iletişim sosyolojisinin çalışma alanına dahil olmaya başlamıştır. Bu çalışmanın amacı iletişim bilimleri perspektifinden toplumsal belleği incelemektir. Toplumsal belleğin inşasında ve gelecek kuşaklara aktarımında medya teknolojilerinin güçlü etkilerini zamansal bir çizgide ortaya koyabilmektir. Kavramsal tartışma yapıldıktan sonra sözlü iletişimin, yazılı ve basılı iletişim araçlarının toplumsal belleğin inşasındaki rolü açıklanmıştır. Daha sonra kitle iletişim araçlarının toplumsal hatırlama ve unutmaya süreçlerine olan etkisi irdelenmiştir. İletişimin ve medyanın toplumsal belleğin şekillenmesindeki rolü örnek vakalar: Holocaust dizisi ve 17 Ağustos depreminin medyada anılması vakaları üzerinden eleştirel bir perspektiften ele alınmıştır. Ana akım medyanın hem geçmiş hem de güncel toplumsal vakaların anımsanmasında ve kolektif kimliğin oluşmasında kritik bir role sahip olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Toplumsal bellek, Kolektif bellek, Kitle iletişim, Medya belleği, İletişim araştırmaları, Maurice Halbwachs.

¹ Bu çalışma “Hasankeyf’in Medyatikleşen ve Dijitalleşen Toplumsal Belleği: Twitter’da Metin Madenciliği Araştırması” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, esratani@yahoo.com.tr, ORCID: 0000-0002-4427-325X.

*** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi, hatun.boztepe@iu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3447-9174.

Doi: 10.55796/dusuncevetoplum.1144191

Başvuru Tarihi:15.07.2022

Kabul Tarihi:08.11.2022

Araştırma Makalesi

THE ROLE OF MASS MEDIA IN THE CONSTRUCTION OF SOCIAL MEMORY

Abstract

The widespread effects of communication technologies have contributed to the role of the media in the construction of social memory. Thanks to mass media, the 'past' has become reproducible and changeable content. At the same time, the 'moment' has evolved into a process that can be recorded with technology and witnessed again. The role of the media in the formation of collective consciousness, the construction of the common good and the remembrance of social events is undeniable. For these reasons, social memory, one of the main study subjects of sociology, has started to be included in the field of communication since the 1970s. The aim of this study is to examine social memory from the perspective of communication sciences. To be able to reveal the powerful effects of media technologies in the construction of social memory and its transfer to future generations. After the conceptual discussion, it explains the role of oral, written and printed communication in constructing social memory. Then, it examines the effect of mass media on social remembering and forgetting processes. The role of the media in the shaping of social memory is discussed from a critical perspective through case studies. As a result, the mainstream media has a critical role in remembering both past and current social events and in the formation of collective identity.

Keywords: Social memory, Collective memory, Mass communication, Media memory, Communication studies, Maurice Halbwachs.

Giriş

Toplumsal bellek, fiziksel olarak doğrudan işaret edilebilecek yegâne ve saf bir şey değildir. Pek çok bileşenin zamana ve mekâna yayılarak inşa ettiği karmaşık bir yapıdır. Manevi ve düşünsel olmasının yanında maddi ve materyaldir. Müzeler, festivaller, sokaklar, binalar, kitaplar ve anıtlar maddi boyutunu oluşturmaktadır (Tallentire, 2001, s.202). Öte yandan yaşam biçimi, inançlar ve milli duygular gibi unsurlar ise manevi kısmını oluşturmaktadır. Toplumsal belleğin inşasında her iki unsur da aynı derece önemlidir ve biri olmadan diğ erinin varlığı düşünülemez.

Gelişen/gelişmiş iletişim teknolojileri vasıtasıyla toplumsal belleğin yerelle ve mekanla ilişkisi yeni bir çerçeveye oturmuştur. İletişim teknolojileri geçmişe dair belleğimizde canlandırdıklarımızın zaman ve mekândan bağımsız yeni versiyonlarını - diziler, filmler, video içerikleri vasıtasıyla- üretebilmektedir (Linke, 2015, s.183). Sürekli

olarak günün koşullarına ve bakış açısına göre geçmiş olayların yeniden üretimi yapılabilmektedir (Hoskins, 2001, s.335). Dolayısıyla konsept değişikçe kavramların ifade ettikleri anlamlar da zenginleşmekte ve dönüşmektedir. Bu nedenle bilgi toplumunda kapsamı genişlemeyen çok az toplumsal konunun olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumsal bellek de önce ana akım ve bugün dijital medyayla birlikte yeniden tanımlanmakta ve ele alınmaktadır.

Sosyal bilimcilerin çalışma alanı genel olarak toplum ve birey üzerinedir bununla birlikte sosyal bilimcilerden doğa bilimlerinde olduğu gibi daha kesin kuralların ve kavramların olmasını beklememek gerekir. En önemli değişkenlerden olan kültür, dil ve inanışlar sosyal bilimlerdeki çeşitliliği artıran unsurlardandır. Toplumsal bir olay farklı kavramlar ve anlamlar yüklenerek ifade edilebilmektedir. Aynı zamanda aynı olayın tanımlanması ve aktarılması da değişkenlik gösterebilmektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerin sosyoloji ve iletişim gibi disiplinlerinde kavramsal çeşitlilik fazladır. Aynı konuyu ifade edebilmek için farklı kavramsallaştırmalar yapılabilmektedir. Toplumsal belleğin tanımlanması ve kavramsal çerçevesinin oluşturulmasında da benzer bir sorunsal dikkat çekmektedir. Bu çalışmada öncelikle iletişim bilimleri perspektifinden toplumsal belleğin kavramsal tartışması yapılacak ve ardından toplumsal belleğin inşasında iletişim araçlarının rolü ele alınacaktır.

1. Toplumsal Bellek Kavramsallaştırmasına Bakış

Felsefenin doğuşundan itibaren üzerine düşünülen bellek kavramının bilimsel bir bakış açısıyla ele alınışı ve sosyal bilimlerin meselesi haline dönüştürülmesi, ancak 20. yüzyılın başında gerçekleşebilmiştir. Bellek çalışmaları kişisel bellekten başlayarak, toplumsal belleğe doğru genişleyen çok disiplinli bir alandır. Sosyal bilimciler belleği nörolojik ve fizyolojik olarak değil, toplumsal bir olgu olarak ele almaktadır. Bu bağlamda toplumsal bellek üzerine yazılan literatür incelendiğinde özellikle sosyoloji, mimarlık, psikoloji, sosyal antropoloji, tarih ve son yirmi yılda belirgin bir şekilde iletişim bilimlerinin araştırmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır.

Toplumsal bellek ile alakalı güncel teorik yaklaşımlar doğrudan medya ve iletişim araştırmacıları tarafından geliştirilmektedir (Garde-Hansen, 2011, s.28). Böylece medya, bellek araştırmalarının odağı haline gelmiştir (Arnold-De Simone, 2013, s.30). Toplumsal belleğin iletişim bilimlerine araştırma konusu edilmesi, medyanın sadece bugünü değil,

geçmiş ve geleceği de inşa etme kapasitesinden gelmektedir. Telefon, telgraf, fotoğraf, radyo, televizyon, sinema ve internetin modern toplumlar üzerindeki güçlü etkisi ve bu etkilerin ortaya çıkarılma çabası söz konusu olmuştur (Poe, 2015, s.229). Dolayısıyla bu araştırma alanındaki konu ve bakış açısı çeşitlenmektedir. Aynı zamanda kavramın anlamı ve ifade biçimi de değişmektedir.

Toplumsal bellek kavramı literatürde birçok farklı şekilde anılmaktadır bunlar; sosyal bellek (Fentress ve Wickhams, 1992), kolektif bellek (Barnier and Sutton, 2008; Halbwachs, 2019), kültürel bellek (Assmann, 2018) ve kamu belleği (Casey, 2004) gibi farklı kavramsallaştırmalar ile karşılaşılmıştır. Bazı çalışmalarda kavramlar bir arada veya birbirinin yerine dönüşümlü olarak kullanılmıştır (Schudson, 2014, s.85). Ancak belirgin biçimde aynı kapsamı karşılayacak biçimde eş anlamlı kullanımlara rağmen, bazı çalışmalarda ise kavramlar arasına ince nüanslar konulmuş ve farklı tanımlamalar yapılmıştır. Aynı zamanda Türkçe yazında bellek ve hafıza kavramlarının da aynı anlama gelecek biçimde ve birbirinin yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı çalışma içinde bile bellek ve hafıza kavramları birbirlerinin yerine ve birbirlerini ikame edebilecek şekilde kullanılmaktadır.

Öte yandan toplumsal belleğin dijital teknolojilerin kullanımına bağlı olarak yeni tanımlamalara tabi tutulduğu görülmektedir. Yeni bellek (Hoskins, 2001), sosyal medya belleği (Birkner ve Donk, 2018), yeni medya belleği (Neiger, Meyers ve Zandberg, 2011), medya belleği (Burkey, 2019; Kaun ve Stiernstedt, 2016), medyatik bellek (Dekel, 2011) ve dijital bellek (Hoskins, 2018) gibi farklı kavramsallaştırmalar mevcuttur. Belirlenen bu farklı kullanımlar dışında daha detaylı bir incelemeyle sayının artması da olasıdır.

2. Toplumsal Belleğin Kavramsal Çerçevesinin İnşası

Toplumsal bellek kavramını ilk defa kullananın Avusturyalı şair ve yazar Hugo von Hofmannsthal olduğu düşünülmektedir (Schieder, 1978, s.2). Ancak Hofmannsthal'ın kullanımı, belleğin bugünkü anlamını karşılamaktan uzak bulunarak, akademik anlamda bir referans olarak kabul edilmemektedir. Sosyal bilimlerde kavramların ilk kullanımıyla zaman içerisinde ifade ettikleri anlamın değişip dönüşmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur.

Bununla birlikte akademik düzeyde bellek üzerine ilk çalışmaları yapan Sigmund Freud'tur. Ancak Freud belleği kişisel boyutta incelemiş ve rüya, hatırlama, unutma ve öğrenme faaliyetlerindeki rolünü irdelemiştir. Belleğin bilinç halinde ve bilinç dışındaki kapasitesini ve işlevini çözümlenmeye çalışmıştır. Freud (2010, s.44-77), uyanıkken yaşadığımız olayların bellekte yer edindiğinden ve uyku halindeyken açığa çıktığından bahsetmektedir. Rüyada görülenleri belleğin yeniden üretme ve hatırlama işleviyle açıklamaktadır. Benzer şekilde Henri Bergson da (2005, s.77-88), belleği algılamının gerçekleşmesini sağlayan ve zihindeki imgelerin/görüntülerin depolandığı bir alan olarak kabul etmiştir. Freud'un ve Bergson'un bakış açıları belleği bireyle sınırlı tuttukları ve toplumsal etkileri kapsamadığı için psikoloji alanında öncü çalışmalar olarak kabul edilmektedir.

Toplumsal bellek kavramını sosyal bilimler literatürüne kazandıranın sosyolog Maurice Halbwachs olduğu genel bir kabuldür (Olick ve Robbins, 1998, s.106). Halbwachs (2019), *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi (On Collective Memory)* isimli öncü kitabında, insanların edindikleri tüm hatıralar, diller, kimlikler ve her türlü bilginin belleği oluşturduğunu ve bu belleğin de içinde yaşanılan toplumdan ayrı düşünülmemeyeceğini belirtmektedir. Diğer bir ifade ile bireysel belleği de toplum inşa etmekte ve kişisel düşünceler bile aslında topluma ait derin izler taşımaktadır. Halbwachs'a göre yalıtılmış saf bir kişisel bellek olanaksızdır. Sosyal bir varlık olan birey yetiştiği kültürden bağımsız değerlendirilemeyecek bir varlıktır. Kendi yaşam biçimini seçerken ve karar alırken bireysel tercihlerde bulunsa da bu tercihleri şekillendiren unsurlardan birisi de toplumdur. Bu nedenlerle Halbwachs'ın bellek ile ilgili görüşleri çığır açıcı görülmüş ve alanın temel bakış açısını oluşturmuştur. Dolayısıyla Maurice Halbwachs toplumsal bellek çalışma alanını sistematikleştirmiştir.

Halbwachs (2018), *Kolektif Hafıza (The Collective Memory)* isimli bir başka kitabında ise toplumsal ve bireysel belleğin teorik çerçevesini çizmektedir. Bu ayrıma göre bireysel bellek belli bir zamanda yaptığımız işler ve hissettiğimiz düşüncelerin hatırlanması ile sınırlıdır. Ancak toplumsal bellekte birebir kendimizin yaşamadığı, ulusal geçmişte yaşanan yıkımlar ve zaferler gibi tarihsel olaylar ve geçmişte bir ülkeyi, şehri, meslek grubunu ilgilendiren ve bireylerin gazetelerden, günlük konuşmalardan ve kitaplardan duyup okuduğu birikimler de yer almaktadır. Dolayısıyla bireysel bellek yalnızca bir kişinin özelinde saklıyken, toplumsal bellek çok büyük sayıda grupların ortak

yaşanmışlık ve hissiyatlarının bütününden oluşmaktadır. Savaşlar, doğal felaketler ve göçler toplumların belleğinde yer edinen olgulardır. Örneğin Türkiye son yüzyıl içerisinde birçok kez Rum ve Ermeni gibi farklı etnik grupların göç etmesine şahit olmuş ve yakın coğrafyalardan göç almıştır. Son olarak Suriye ve Afganistan'dan gelen büyük çaplı göçlerle mülteci belleği şekillenmiştir. Ancak mültecilerle ilgili toplumsal bellek değişken olup yalıtılmış bir süreçten ibaret değildir. Güncel dinamiklerle sürekli şekillenmektedir. Dolayısıyla mültecilere bakış konusunda kişisel bellekte düşünce ve algılar daha özel ve kişisel değer yargılarına göre değişkendir, ancak toplumsal bellekte daha genel ve ortak hissiyatı yansıtan bir tutum söz konusudur.

Bartoletti (2011, s.85), bireysel belleğin kendilik algısı ile ilgili olduğunu diğer bir ifade ile otobiyografik bellek olduğunu, ancak toplumsal belleğin toplulukların önem attıkları olayları dil ve ritüellerle bugün ve geleceğe taşıyarak *biz* ve *onlar* ayrımını inşa ettiğini ifade etmektedir. Fentress ve Wickhams'a göre (1992, s.47-48) toplumsal bellek aktarım olduğu sürece toplumsal kalabileceği için ifade edilebilir olmak zorundadır. Bu aktarımın kolay gerçekleşmesi için mesajlar daha geleneksel ve daha basittir. Kişisel bellek ise çok sayıda kişisel deneyim içerdiği için daha karmaşık ve daha az genelleştirilebilirdir. Paul Connerton (2009) ise kişisel belleğin bireyin kendisine ait anılar ile ilgiliyken, toplumsal belleğin ise toplulukların yaşam şekilleri, davranış biçimleri, inançları ve düşünce kalıplarıyla alakalı olduğuna dair bir çerçeve çizmektedir.

Toplumsal bellek üzerine alanda en temel eserlerden birini ortaya koyan diğer bir isim Pierre Nora'dır. Nora'nın Fransız ulusunun kimliği ve belleği üzerine üç ciltlik kapsamlı çalışması *Les Lieux de Mémoire*, 2006 yılında *Hafıza Mekanları* ismiyle Türkçeye çevrilmiştir. Nora'ya göre toplumsal bellek tarihten çok farklı hatta zıt bir kavramdır. Toplumsal bellek şimdiki zamanda yaşayan ve devamlı gelişen bir süreçtir. Tarihse artık sonlanmış, eksik ve sorunlu bir tasavvurdur. Bellek kaynağını kaynaştırdığı bir gruptan almakta ve o grubun somut ve soyut kültürel mirasına kök salmaktadır. Toplumsal bellek güçlü duygulardan beslenmekte, iç içe geçmiş katmanlardan oluşmakta ve bu nedenle çözümlenmesi zor olan karmaşık bir yapıdır (Nora, 2006, s.19). Nora, toplumsal bellekten bir grubu, topluluğu veya ulusu bir araya getiren ve aidiyet duygusu yaratan birleştirici unsur olarak bahsetmektedir. Bu unsur; ulusun müzelerinden kitaplarına, şarkılarından meydanlarına, bilim insanlarından üniversitelerine, dilinden yazarlarına kadar geniş bir yelpazede her şey olabilmektedir.

Bu doğrultuda Maurice Halbwachs ve Pierre Nora'nın toplumsal bellek için çizdikleri çerçevenin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Her iki düşünür de toplumların ve alt toplumsal grupların kendine ait belleği olduğunu ve bu toplumsal yapılar arttıkça çeşitliliğinde artacağını ifade etmede birleşmektedir. Aynı zamanda toplumsal bellek ile tarihi ayırt etme biçimleri de benzerdir. Halbwachs'a göre de tarih artık organik bir deneysel ilişkiye sahip olmadığımız için geçmişe ait ölü bir bellektir (Olick ve Robbins, 1998, s.110).

Toplumsal bellek her sosyal grubun geçmişinden beslenerek kendisini inşa etme ve öz imajını oluşturma süreci olarak da tanımlanmaktadır (Bosch, 2016, s.3). Toplumsal bellek, geçmişten beslenir ancak geçmişi olduğu gibi yansıtmamaktadır. Zamana bağlı olarak sürekli değişim göstermekte olduğu için günümüzden geleceğe doğru sürekli farklılaşmaktadır (Hoskins, 2001, s.335). Toplumsal belleği şekillendiren ve dönüştüren en önemli unsurlardan biri kitle iletişim aygıtlarıdır. Televizyon, sinema ve dijital medya temel iletişim kurma ve bilgi edinme araçlarıdır. Etkileşimin artması ve bilgi dolaşımının küresel boyutlara ulaşmasıyla toplumsal bellekler oldukça hızlı dönüşmektedir.

Halbwachs 1925 yılında belleğin toplum tarafından çerçevelendiğini söylerken (Orhan, 2015, s.14), o dönemde henüz görsel ve işitsel medya mevcut değildi. Ancak bugün özellikle televizyon ve sinema dijital medyayla birlikte çerçeveleme sürecinin önemli aktörleridir. Medya insan beyninin hatırlama ve kurgulama yeteneğindeki limitleri ortadan kaldırarak, bu yeteneğin sınırsız bir kapasiteye ulaşmasını sağlamıştır (Hoskins, 2009, s.11). Televizyonculuğun getirdiği yayıncılık çağı, internetin getirdiği bağlantı çağıyla birleşerek hem kişisel hem de toplumsal belleği doğrudan etkileyen unsurlar haline almıştır. Medya özellikle anlık belleği (short-term digital memory) oluşturmada beşeri alana sızmayı iyi başarmaktadır (Başaran-İnce, 2010).

Literatürün eleştirel tartışmasından edinilen bilgilerden hareketle; tek tek kişisel belleklerin bir araya gelerek, uzun zamanlar içerisinde toplumsal belleği inşa ettiğinden söz edilebilir. Toplumsal belleğin inşa edilme süreci ve özellikleri oldukça karmaşık yapıdadır. Toplumsal gruplarda, topluluklarda manevi ve düşünsel anlamda saklıdır. Düşünme, yaşama ve inanma biçimlerinde kendini göstermektedir. Toplumsal bellek

kolektif bir çaba ile inşa edilmekte ve yine kolektif bir çaba ile aktarımı sağlanmaktadır. Tek parça ve yegâne değildir, tam aksine çeşitli, çok unsurlu ve çok katmanlıdır.

3. Sözlü Kültürde Toplumsal Belleğin İnşası

Her yeni icat edilen iletişim aracı toplum üzerinde devrimsel bir dönüşüm oluşturmaktadır. İletişim araçlarının toplumsal düzende köklü değişimler yaratması, insanın bilgiyi edinme ve saklama kapasitesini değiştirmesinden ileri gelmektedir. Sözlü toplumlarda bilginin aktarımı sınırlı olup insanın kendi belleği en önemli kültür taşıyıcısıdır. Sadece sözlü iletişimin var olduğu toplumlarda merak ettiği bir sorunun yanıtını arayan bir birey nasıl araştırma yapabilir? Bireyin açıp okuyabileceği kitap gibi yazılı kaynakları bulunmamakta ve kendisinden önce aynı soruyu soran birinin daha olup olmadığını bilmesi de çok mümkün görünmemektedir. Söz konusu soruya yanıt arayan birey toplumun ezberden okunan efsanelerini, hikayelerini dinleyerek ve diğer bireylerle konuşarak bilgi sahibi olabilecektir (Ong, 2014, s.49). Dolayısıyla bilgiyi saklayan ve geleceğe aktaran en önemli araç, bireylerin kendi fiziksel bellekleridir. Sözlü toplumlar, yarınlarını inşa etmekten daha çok bugünü düşünmek zorunda oldukları için kişilerarası iletişim ve davranış kalıpları, en önemli toplumsal bellek aktarıcısıdır.

Sözlü toplumlar üzerinde çalışan antropolog Alan Barnard (2016, s.97-98), insanların farklı coğrafyalara yayılmasını nesilden nesile aktarılan bilgi birikimine dayandırmaktadır. Dil yeteneği sayesinde toplumlar kültürel birikimlerini artırmış ve daha yoğun etkileşime geçmiştir. Etkileşim, bilginin üretimi ve çeşitliliğini artırmış olmalıdır. Her yeni gelen nesil, kendisinden önce ulaşılmış bilgileri edinmekte, öğrenmekte ve bu bilgiyi çoğaltan bir unsur olmaktadır. Toplumsal bellek inşasının bir süreç olduğu kabul edilirse, dil bu sürecin temel yapı taşlarından biridir. Sözlü iletişim sadece geçmiş toplumlarda değil, 21. yüzyıl modern toplumsal yapısında da toplumsal belleğin aktarıcısı olmaya devam etmektedir.

Karmaşık bir konuşma dili yaratabilen tek canlı insandır (Leakey, 2006, s.129). Toplumsal belleğin bu karmaşık dil varlığının sonucu olduğu çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır. Dil ve bellek ayrılmaz bir ilişkiye sahiptir. Bilginin aktarılması toplumsal bellek için ön koşulken, dil bu koşulu yerine getiren en eski iletişim aracıdır.

Toplumsal belleğin inşasını mümkün kılan en önemli araç iletişimidir (Edy, 1999, s.72). Hayvanlar sahip oldukları bilgileri gelecek nesillere aktarmak için genetik kodlara

ihtiyaç duymaktadır. Hayvanların tecrübe ve bilgi birikimlerini sonraki nesillere aktarırken, arkalarında sözlü veya yazılı eser bırakmaları söz konusu değildir. Ancak insan toplulukları binlerce yıllık beceri, inanç ve yaşam şekillerini aktarmada iletişim yeteneğinden faydalanmaktadır (Assmann ve Czaplicka, 1995, s.126).

İnsanın anlatma ihtiyacını irdeleyen İsmail Gezgin, dili olmayan hiçbir toplumun olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla kültürü ve kimliği olmayan bir toplumun olamayacağına da dikkat çekmektedir. Yazıyı kullanmayan toplumlar dil aracılığıyla grupları ortak duygularda birleştiren mitler ve hikayeler kurgulamaktadır. Böylece dili icat eden insan, bu iletişim aracı sayesinde kolektif kimliği inşa etmeyi başarmıştır. Gezgin'e göre yazısız toplumlar için dil, toplumsal belleği kuran ve sürdürülmesini sağlayan en temel araçtır. Dil kolektif kimliğin bir parçasıdır ve sürekliliği sağlamaktadır. Şarkılar, ninniler, kurgulanmış hikayeler ve dilden dile aktarılan söylenceler kültürün ve yaşam biçiminin diğer bir ifadeyle kolektif belleğin izini taşımaktadır (Gezgin, 2020, s.30-70).

Gezgin'in görüşlerine örnek verilebilecek en önemli sözlü toplumsal bellek aktarıcısı Homeros'un İlyada ve Odysseia eserleridir. Yüzyıllar boyunca dilden dile aktarılmış bu eserler dönemin yaşam biçimi, inanç sistemi, ekonomik yapısı, toplumsal sorunları, kadının statüsü ve siyasi atmosferi ile ilgili önemli bilgileri bugüne taşımıştır. Özel günlerde, dini törenlerde, şenliklerde ve kutlamalarda anlatılan İlyada ve Odysseia sadece Yunan toplumunun değil, Batı medeniyetinin kültürel belleğini inşa edebilecek kadar önemli bir değer olarak kabul edilmektedir (Erhat ve Kadir, 2018). Kurgulandığı ve söylendiği yıllardan çok daha sonra yazıya geçirilen otuz bin dizeli bu eserler insan belleğinin hatırlama konusunda ne kadar güçlü olduğuna da işaret etmektedir. Kültürün bir parçası olan bu uzun anlatılar sadece Homeros'un çabasıyla değil, yüzyıllar boyunca süregelen ortak hatırlama ve yeniden kurgulama çabasının sonucu olarak yaşatılmıştır. Bu uzun dizelerin nesiller boyu ezberden okunması, sözlü toplum insanında belleğin ne kadar pratik ve aktif kullanıldığının göstergesidir.

Dünyanın artan bir şekilde karmaşıklaşması, yoğun kültürlerarası etkileşim ve ticaret ağlarının kurulmasıyla sözlü iletişim tek başına yetersiz kalmaya başlamıştır. Önemli olayları hatırlamak için bir kişinin ve/veya grubun ortak belleği de yetersiz kalmış olmalıdır. Bu nedenle insan beyni dışında dış kaynağa ihtiyaç duyulmuştur. Böylece

bilgiyi depolamak ve ihtiyaç anında geri çağırma için “medya” icat edilmiştir (Crowley ve Heyer, 2016, s.2). Bilginin kaydedildiği kil tablet, parşömen, deri veya taş sütunlar eski dönemlerin medyası olmuştur.

4. Yazılı ve Basılı Kültürde Toplumsal Belleğin İnşası

Toplumların büyümesini açıklarken iletişim araçlarını yaşamsal bir konuma koyan Harold Innis’e (2006) göre yazının bulunmasıyla birlikte yaşanmışlıklar ve geçmiş, geleceğe kalıcı olarak taşınma olanağı bulmuştur. O halde insanın kendi sınırlı belleğinde tutmaya çalıştığı bilgilerin taş, kile, papirüse, parşömene, kağıda, sinemaya, televizyona ve bugün dijitale aktarılması, fiziksel belleğe olan ihtiyacın zamanla azaldığını ortaya koymaktadır. Chaytor (1945, s.116) da insanların her bilgiyi hafızalarında taşıma yükünün kurtulduğunu belirtmektedir. Kitaplardan kolayca ulaşılabilecek tonlarca bilgiyi ezberleme veya hafızada tutma zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Ancak Chaytor’a göre seri baskı sistemi yani matbaanın icadı insan belleğine hasar vermiştir. Chaytor, belleğin hasar görmesi (impaired) ifadesiyle; hatırlama ve ezberleme yetkinliğinin azalmasını kastetmektedir. İnsan belleği yaşadığı, duyduğu ve gördüğü olayları kısa veya uzun vadeli olarak hatırlama kapasitesine doğal olarak sahiptir. Ancak basılı medyanın ortaya çıkmasıyla bilgiye erişim hızlı, kolay ve ucuz olduğu için eskisi gibi birçok bilgiyi ezberlemek zorunlu değildir. Yates (1966) de baskı teknolojisinden önce insanların belleğini eğitmesi ve güçlendirmesinin kritik derece önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Türkçedeki söz uçar yazı kalır atasözü de bu durumu özetleyebilecektir. Sözün geçiciliğine karşın yazının kalıcılığı insan belleğinin yükünü hafifletmiştir.

Aracın (medium) önemine vurgu yapan McLuhan (2017) sözlü kültür bireylerinin ezber yetenekleri yüksek olduğu için hatırlama kapasitelerinin çok geliştiğine, ancak yazıyla birlikte belleğin zedelendiğine değinmektedir. McLuhan’ın vurgulamak istediği, insanoğlunun giderek artan bir şekilde harici belleğe daha çok ihtiyaç duyduğu gerçeğidir. Örneğin, dünyanın yakın tarihinde gerçekleşmiş Amerika’daki 11 Eylül saldırısı, olimpiyat oyunları veya Arap Baharı hakkında bilgi almak ve görüntüleri izlemek isteyenler dergi, gazete, haber ve video sitelerinde arama yapacaktır. Hatta olayları bizzat yaşayan birincil kaynaklar bile kendi kişisel belleklerinin zamana karşı gelememesinden ötürü, bilgilerini tazelemek için harici kaynaklara ihtiyaç duyabilecektir.

Yunan filozofu Sokrates, yazıya karşıydı ve sözlü iletişimin gücüne inanmaktaydı. Düşüncelerini ve argümanlarını yazıya aktarmaktan kaçınmıştır. Sokrates yazıyı sorunlu bir aktarım yöntemi olarak görmüştür. Bunun en önemli nedeni insan belleğini zayıflatacağını düşünmesiydi. Walter Ong da Sokrates'in yazının ortaya çıkışının belleğin gücünü azaltacağı konusundaki görüş ve endişelerini, 20. yüzyıl sonunda bilgisayar teknolojileri ortaya çıktığında dile getirilen endişelere benzetmektedir (Peters, 2000, s.37). Her yeni gelişen iletişim aracına temkinli yaklaşıldığı ve kimi çevrelerce kabullenilmesinin zaman aldığı bilinmektedir. Yazılı metinlerin ortaya çıkmasından, gazetelere, televizyonlara ve son olarak internet teknolojisine yönelik kişilerarası ve toplumlar arası iletişime zarar verebileceği yönünde görüşler olmuştur. Ancak bugün bilgi toplumunun inşasında bu teknolojilerin varlığı kritik derecede önemlidir. 21. yüzyılda toplumsal belleğin yerel ve ulusaldan küresele evrilmesinde kitle iletişim teknolojileri tartışılmaz bir role sahiptir.

McLuhan (2017, s.130-131) yazılı iletişimde el yazısıyla matbaa arasında çok keskin bir ayrım yaparak, el yazısı kültürü insanıyla matbaa kültürü insanı arasındaki farkın okuryazar ve okuryazar olmayan arasındaki fark kadar büyük olduğunu ifade etmektedir. Bu durum matbaayla birlikte bilginin serbest dolaşımı, erişebilirliği ve çeşitliğinin önemli ölçüde artmış olmasıyla açıklanabilir. Aynı zamanda yazı öncesi toplumlarında kolektif hatırlama sürecinde ve toplumsal kimliğin inşasında “söz” yazıdan çok daha güçlü ve baskındır.

İletişim, toplumsal belleğin inşasında ve devamlılığında kritik bir role sahiptir. Belleği psikolojik (bireysel) bir unsur olmaktan çıkarıp sosyolojik (toplumsal) bir olgu yapan şey iletişimdir (Edy, 1999, s.72). Bu anlamda sözlü kültür yazının bulunmasıyla yazılı kültür ise matbaa diğer bir adıyla baskı tekniğinin icadıyla değişime uğramıştır. Matbaanın yazılı kaynakları seri üretime dönüştürmesi önce Avrupa, ardından ise dünyada bilginin üretimini ve dolaşımını önemli ölçüde artırmıştır.

Pierre Nora'ya göre (2006, s.26) belleğin yazılı ve basılı kaynaklarla aktarımı kısa zamanda olağanüstü bir şekilde artmış, çoğalmış daha özerk hale gelmiş ve demokratikleşmiştir. Kitle iletişim araçlarının yeterince gelişip yaygınlaşmadığı dönemlerde devletler, dini örgütler ve varlıklı aileler arşiv gibi kayıtlara sahipti. Bugün ise sıradan insanlar bile her şeyi kayıt altına alabilmektedir. Nora, belleğin

demokratikleşmesi söylemiyle toplumsal olaylara dair kayıtların artık sadece devlet gibi tekellerin elinde olmamasını kastetmektedir. Üstelik bu tür arşivler eskiden çok kısıtlı sayıda kişiye açıktı ve erişime ya hiç izin verilmemekteydi ya da izin almak zordu. Ancak artık bu tür arşivlerin pek çoğu kamuya açılmakla beraber, dijital kopyalarına erişim de mümkün olabilmektedir. Telefon, kamera, fotoğraf makineleri, ses kayıt cihazları ve de kolayca basılıp çoğaltılabilen kitap/dergi gibi araçlar sayesinde bilgi aktarıcıları çoğalırken, erişim olanakları da gelişmektedir. Tüm bu gelişmeler toplumsal bellekle iletişim araçları arasındaki sıkı ilişkiye örnektir.

Bugün medya denildiğinde büyük oranda 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan teknolojiler kastedilmektedir. Ancak her yeni gelen teknoloji bir öncekini baskılamaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin başlangıcı matbaanın bulunmasıyla başlatılmakta ve devam eden iki yüz yıl içinde telefon, televizyon ve en son internetin icadıyla devam ettiği kabul edilmektedir. Bu süreçte bilginin transferi ve kültürün yaratılmasında iletişim araçları öne çıkmıştır (Schleser, 2012, s.378-379). 19. yüzyılın sonlarında gramofon ve sinema yazılı medyanın hegemonyasını kırmaya başlamıştır. 21. yüzyılda bilgisayar teknolojilerinin gelişmesiyle görsele ve göze dayalı medyanın önemi artmıştır (Michon and El Antably, 2013, s.18). Ancak bilgisayar teknolojileri her ne kadar görselliği ön plana çıkarsa da internet platformlarında yazı (metin), ses dosyaları (müzik, podcast vb.), fotoğraf ve videolar eş değerde önemlidir (Tani, 2019, s.3).

5. Medyanın Şahitliğinde İnşa Edilen Toplumsal Bellek

Medya, bellek araştırmalarının odağı haline gelmiştir (Arnold-De Simone, 2013, s.30). Toplumsal bellek literatüründe, görsel ve işitsel medyanın saha araştırmalarında önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bunun nedeni ise telefon, telgraf, fotoğraf, radyo, televizyon, sinema ve internetin modern toplumlar üzerindeki güçlü etkisi ve bu etkilerin ortaya çıkarılma çabasıdır (Poe, 2015, s.229) Görsel ve işitsel medyanın sözlü ve yazılı iletişim araçlarına kıyasla daha hızlı ve yaygın etkileri, toplumsal belleğin inşasında medyanın etkisine olan ilgiyi artırmaktadır. Medyanın yaygınlaşmasıyla “geçmiş” bir anda sinemada, televizyonda ve radyodaki izleyicileri cezbedecek bir içerik haline gelmiştir. Dolayısıyla bu içerik tüketiminin toplumsal olayları hatırlamada veya unutmadaki rolü araştırmaya değer görülmektedir.

Walter Lippman, *Public Opinion* (Kamuoyu) kitabında (1998, s.3) medyanın toplumun bakış açısını şekillendiren en güçlü araçlardan biri olduğunu yaşamış dramatik bir örnek olay üzerinden tartışmaktadır. Buna göre; 1914 yılında Alman, İngiliz ve Fransızların bir arada yaşadığı uzak bir adadaki insanlar altmış günde bir gelen gazete sayesinde dış dünyadan haber alabilmektedir. Adadaki insanlar son gelen gazetede cinayet haberini tartışırken ve haberin sonucunu merak ederken, bir sonraki gazetede II. Dünya Savaşı'nın çoktan başladığını ve aslında adada bir arada yaşayan milletlerin birbirine düşman olduğunu öğrenmiştir. Bu gazete dış dünyada olduğu gibi adadaki insanların yaşamını da etkilemiştir. Lippman hikayeyi burada keserek sonrası hakkında bilgi aktarmamaktadır. Ancak bu hikaye toplumsal bellek ve medya ilişkisine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Eğer adaya gazete gelmeye devam etmeseydi insanların birbirlerine bakış açısı değişir miydi? Gazete haberleri adadaki kamuoyunun bakış açısını ve hayatlarını nasıl değiştirdi? Adadaki insanlar altmış gündür cinayeti tartışırken, bu haber dış dünyadaki insanlar için çoktan güncelliğini yitirmiş ve eskimiştir. Bu haberi hatırlayacak insanlar kalmamış bile olabilir. Dolayısıyla altmış gün sonra gelen gazetede adadaki insanların beklentilerinin aksine cinayetle ilgili herhangi bir haber yer almamaktadır. Yeni gelen gazeteyle beraber kamuoyunun o andan sonra konuşacağı, tartışacağı ve düşünmesi gereken yeni bir gündem belirlenmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında toplumsal belleğin aktarıcısı ve kurgucusu olarak gazeteler üzerinde çok sayıda araştırma yapılması da bu nedendir.

Medya-toplumsal bellek ilişkisi ve medyanın toplumsal olayların nasıl hatırlanması gerektiğine dair işlevi, medya şahitliği (media witnessing) kavramı ile açıklanmaktadır (Garde-Hansen, 2011). Medya şahitliği, ulusal veya küresel boyutta gerçekleşen olayları kitle iletişim araçlarından canlı/gerçek zamanlı takip ederek zamandan, mekandan ve hatta konudan bağımsız olanların bile olayın parçası haline gelmesi olarak ifade edilebilir. Livingston'un 1997 yılında ortaya attığı CNN Etkisi (CNN Effect) kavramı da medya şahitliğinde inşa edilen toplumsal belleğe açıklama getirme çabasıdır. Buna göre 1990'lı yıllarda ülkeler arasında yaşanan savaşlar, çatışmalar veya felaketler CNN ekranlarından dünyaya canlı yayınlanarak adeta sivil dünyanın gözleri önüne serilmiştir (Livingstone, 1997). Benzer şekilde Baudrillard (1991) da küresel medya holdinglerinin toplumsal belleği eş zamanlı olarak inşa etmesine, Körfez Savaşı sırasında CNN International yayınlarını örnek göstermektedir. Baudrillard'a göre küresel toplum Körfez savaşını

CNN'in anlattıklarına göre öğrenmiş ve öyle hatırlayacaktır. Bu örneği daha ileriye götürmek gerekirse, 2022 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan savaş sadece sahada değil, hem ana akım medya hem de dijital medyada yaşanmaya devam etmektedir.

Toplumsal belleğin inşasına modern bakış, bu inşanın aktif bir süreç olduğu ve hatırlamanın bir nevi yeniden inşa olduğu yönündedir (Ferron ve Massa, 2014, s.23). Hoskins'e (2001) göre geçmiş, medya tarafından yeniden ve yeniden yazılmaktadır. Hatırladığımızı sandığımız geçmiş, bir ticari ürüne benzer şekilde üretilerek topluma sunulmakta ve dolayısıyla medyatik bir nesne olmaktadır. Toplumsal bellek artık eskisi gibi doğal yollardan değil, elektronik medyanın kurguladığı, senaryolaştırdığı ve sunduğu şekilde inşa edilmektedir. Hoskins'i destekleyecek bir örnek vermek gerekirse; 1978 yılında Amerikan televizyonu NBC'de Yahudi Soykırımı (Holocaust) isimli dört bölümlük mini bir dizi yayınlanmıştır. Dizi, İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen Yahudi soykırımını konu edinmektedir. Yahudi soykırımının ilk defa medyada sahnelendiği bu dizi Amerika, Almanya, İngiltere, Fransa ve Danimarka gibi Batı ülkelerinde yayınlandığı günden itibaren milyonlarca izleyiciye ulaşarak o günün toplumunda infial yaratmıştır (Shandler, 1999; McGuinness, 2019). Batı toplumu ilk defa bir televizyon dizisi aracılığıyla soykırımın boyutlarına şahit olma ve yüzleşme imkanı bulmuştur. Geçmiş yitip giden bir gerçeklik olmaktan çıkarak, bir anda insanların evlerine/salonlarına girmiştir.

Yahudi soykırımının 1978 yılında bir diziyile başlayan medya serüveni bugün Holocaust Industry (Hoskins, 2001) olarak adlandırılan büyük bir sektöre dönüşmüştür. Huyssen'a (2003, s.12) göre 1980'li yıllarda toplumsal bellek çalışmalarının başlamasını tetikleyen en önemli sebeplerden biri Holocaust isimli bu televizyon dizisiydi. Baudrillard (2018, s.77-78), Holocaust adlı dizinin gerçekliği simule ederek yepyeni bir gerçeklik inşa ettiğini ve toplumun belleğinde yaşanmış olan değil, medyatize edilmiş olanın yer aldığını vurgulamaktadır. Baudrillard'ın kuramına göre Holocaust dizisi bir simülakr, diğer bir ifade ile gerçeğin yerini alan yapay bir üretilmiştir. Bu doğrultuda Baudrillard'ın medya-toplumsal bellek ilişkisine eleştirel ve karamsar yaklaştığı söylenebilir. Özellikle televizyon gibi soğuk bir iletişim aracının toplumsal belleği inşa eden değil, yok edip olumsuz şekilde dönüştüren bir araç (medium) olduğunu savunmaktadır.

Yukarıdaki örnek vaka düşünüldüğünde; sorulması gereken önemli bir soru ile karşılaşılmaktadır: Bir televizyon dizisi soykırım gibi oldukça hassas bir konuda gerçekten dünyanın bakış açısını şekillendirebilir miydi? Yahudi soykırımı hakkında çok sayıda televizyon dizisi, sinema filmi, belgesel, radyo ve televizyon programı hazırlanmıştır. Schindler's List, Life is Beautiful, Pianist ve Memories of Anne Frank gibi sinema filmleri milyarlarca izleyiciye ulaşmış, dünya sinemasının kült ve en çok ödül alan filmlerinden olmuştur. Özellikle Batı'nın siyasal/sosyal yaşamında ve sinemasında İkinci Dünya Savaşı, Hitler dönemi, propaganda ve soykırım konuları önemli bir yer tutmaktadır. Bu konulara dünyanın bakış açısı da sinema diliyle büyük oranda benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla siyasal, sosyal ve kültürel yaşamda CNN, BBC, Reuters gibi uluslararası haber kuruluşları; Google, Yandex ve Getty Images gibi küresel içerik sağlayıcılar; Universal Pictures, Paramount Pictures, Warner Bros, Walt Disney gibi yapım şirketleri toplumsal belleğin inşasında anahtar role sahiptir (French, 2011).

İngiltere'deki televizyon sektöründe büyük prodüksiyonlarla hazırlanan dönem dizileri önemli bir yer tutmakta ve yıllardır seyirciyi ekrana kilitlemektedir. Bu dönem dizileri sayesinde seyirci yüzlerce yıl önceki günlük yaşantı, giyim tarzı, tarihsel olaylar ve kültürel normların değişimine medya aracılığıyla şahitlik etmektedir (Arnold-de Simone, 2013, s.33). Benzer bir durum Türkiye için de geçerli olup son yıllarda artan bir ilgiyle tarihi diziler çekilmekte (örneğin; Muhteşem Yüzyıl, Diriliş Ertuğrul, Kuruluş Osman, Uyanış Büyük Selçuklu, Payitaht Abdülhamid ve Netflix yapımı Rise of Empires: Ottoman) seyirciye prime time saatlerde ortak geçmişin günümüz yorumuyla harmanlanmış versiyonu izletilmektedir.

Televizyon haberleri gerçekliği senaryolaştırarak yeni baştan yaratmakta ve olaylardan bilinçli bir şekilde seçtiği bölümleri tekrar ve tekrar göstererek belleğin öğrenmesi gereken repertuarı hazır olarak sunmaktadır (Hoskins, 2009, s. 33). Örneğin, televizyon haberciliğinin bir ritüeli olarak her toplumda önemli birtakım olayların yıldönümü veya anma günü haberleştirilmektedir. Bu anma etkinliklerinin medyadaki sunumu ideolojik, politik veya kültürel olarak çerçevelendikten sonra yayınlanmaktadır. Olayı birebir yaşayanlar için medyatik görüntüler geçmişçi çağrıştırırken, diğerlerinin hiç yaşamadıkları bir dünyaya şahit olmalarına sebep olmaktadır. Toplumsal belleğin bireysel yaşam süresini aşma kapasitesi sayesinde, geçmişin duygusal ve gerçeklere dayanan yeniden inşası gerçekleşmektedir (Edy, 1999, s.75). Türkiye açısından güncel

bir örnek vermek gerekirse; 17 Ağustos 1999 depremi Türk toplumunda etkileri hala devam eden travmatik bir olaydır. Her yıl depremin yıldönümünde özellikle ana haber bültenlerinde o günlere ait pek çok görüntü ve röportaj yayınlanmaktadır. Bu görüntüler yıkılan binalar, enkaz kurtarma çalışmaları, depremin neden olduğu sefalet ve acıyı yansıtmaktadır. 1999 depremini bizzat yaşayanlar için görüntüler hatıraları canlandırırken, depremi yaşamayanlar içinse depremin ne olduğu ve nelere sebebiyet verebileceğini öğretmektedir. Bugün şüphesiz Türkiye'nin deprem belleğinde televizyon haberciliğinin yeri büyüktür. Bu durum toplumsal belleğin medya aracılığıyla manipüle edilmeye açık olduğuna da işaret etmektedir.

Halbwachs 1925 yılında belleğin toplum tarafından çerçevelendiğini söylerken (Orhan, 2015, s.14), kişilerarası iletişimi ve birey-grup etkileşimini kastetmekteydi. O dönemde henüz görsel ve işitsel medya mevcut değildi. Ancak bugün özellikle televizyon ve sinema dijital medyayla birlikte çerçeveleme sürecinin önemli aktörleridir. Medya insan beyninin hatırlama ve kurgulama yeteneğindeki limitleri ortadan kaldırarak, bu yeteneğin sınırsız bir kapasiteye ulaşmasını sağlamıştır (Hoskins, 2009, s.11). Televizyonculuğun getirdiği yayıncılık çağı, internetin getirdiği bağlantı çağıyla birleşerek hem kişisel hem de toplumsal belleği doğrudan etkileyen unsurlar haline almıştır.

Sonuç ve Tartışma

Toplumsal bellek sosyal bilimlerde disiplinler arası çalışılan bir konudur. Bunun da etkisiyle pek çok farklı bağlamda ele alınmaktadır. Sosyoloji ve iletişim bilimleri en çok öne çıkan alanlar olmakla birlikte mimarlık, müzecilik, antropoloji ve kültürel çalışmalarda farklı çerçevelerden incelenmektedir. Dolayısıyla hem toplumsal belleğin 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde çalışılmaya başlanan görece yeni bir çalışma alanı olması hem de disiplinler arası bağlamı nedeniyle kavramsallaşma sorunsalı dikkat çekmektedir.

Farklı çalışmalarda kolektif bellek, sosyal bellek, kamu belleği, ortak bellek veya kültürel bellek gibi kavramsallaştırmalar yapılmaktadır. Ancak bu kavramlar bazı çalışmalarda bir arada ve birbirlerinin yerine kullanılırken, bazı çalışmalarda ise farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Literatürde birlik olmadığı açıktır. Gelecekte bu alanda araştırma yapacakların hangi kavramı tercih edeceği tamamen araştırmacının tercihinin kalmış gözükmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle

kavramsallaştırma sorununun yeni bir boyut kazandığı da gözlenmektedir. Son yirmi yıldaki çalışmalar yeni medya belleği, sosyal medya belleği, dijital bellek veya medyatik bellek gibi yeni kavramsallaştırmalar eklenmiştir. Benzer şekilde bu kavramlar arasında kesin bir ayırım yapabilmek şuan için çok mümkün görünmemektedir.

Bugün özellikle televizyon, sinema ve dijital medya toplumsal belleğin çerçevelenme sürecinin önemli aktörleridir. Medya insan beyninin hatırlama ve kurgulama yeteneğindeki limitleri ortadan kaldırarak, bu yeteneğin sınırsız bir kapasiteye ulaşmasını sağlamıştır. Televizyonculuğun getirdiği yayıncılık çağı, internetin getirdiği bağlantı çağıyla birleşerek hem kişisel hem de toplumsal belleği doğrudan etkileyen unsurlar halini almıştır. Bu doğrultuda özellikle iletişim bilimlerinde toplumsal bellek çalışmalarının ağırlıklı olarak bellek ve medya bağlamına kaydığı söylenebilmektedir. İletişim çalışmalarında medya belleği veya medyatik bellek ifadelerinin toplumsal belleği kapsayacak şekilde kullanılması da bu nedendir. Ancak Türkçe literatürde alan araştırmalarının gazete, televizyon ve sinemaya yoğunlaştığı öte yandan sosyal medya platformları, internet gazeteleri veya internet siteleri üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı kaldığı gözlenmektedir.

Türkçe literatürde saha araştırması ve/veya örnek olaylar üzerinden televizyon haberlerinin, televizyon dizilerinin (özellikle son yıllarda sayısı artan tarih konseptli), sinema filmlerinin, belgesellerin ve sosyal medya platformlarının önemli toplumsal olayları çerçeveleme ve kolektif hafızaya yerleştirme kapasitesi üzerine veriye dayalı çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. İleriye dönük olarak dijital bellek, yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hatırlama davranışı üzerindeki etkileri, birer kültür mekanı olarak müzelerin dijitalleşme süreci, Twitter veya YouTube gibi sanal kamusal alanların toplumsal bellek inşasındaki rolü gibi konularda alan araştırmalarının yapılması, alanın gelişmesine katkı sunabilir. Gelecek çalışmalarda özellikle kültürü inşa eden, koruyan ve sürdüren toplumsal kurumların dijital bellek çalışmalarına yönelik araştırmaların yapılması önerilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arnold-de Simine, S. (2013). *Mediating memory in the museum*. Macmillian.
- Assmann, J. (2018). *Kültürel bellek: Eski kültürde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Assmann, J. ve Czaplicka, J. (1995). Collective memory and cultural identity. *New German Critique*, 65, 125-133.
- Barnard, A. (2016). *Tarihöncesinde dil*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Barnier, A. J., ve Sutton, J. (2008). From individual to collective memory: Theoretical and empirical perspectives, *Memory*, 16(3), 177-182.
- Bartoletti, R. (2011). Memory and social media: New forms of remembering and forgetting, (Ed.) B. Pirani, *Learning from memory: Body, memory and technology in a globalizing world* (82-111, ss.), Cambridge Scholars Publishing.
- Başaran İnce, G. (2010). Medya ve toplumsal hafıza. *Kültür ve İletişim Dergisi*, 13(1), 9-29.
- Baudrillard, J. (1991). *The gulf war did not take place*. Çev. Paul Patton, Indiana University Press.
- Baudrillard, J. (2018). *Simülakrlar ve simülasyon*. Doğu Batı Yayınları.
- Bergson, H. (2005). *Matter and memory*. 8th Printing, Zone Books.
- Birkner, T. ve Donk, A. (2018). Collective memory and social media: Fostering a new historical consciousness in the digital age?”, *Memory Studies*, 1(5), 1-17.
- Bosch, T. E. (2016). Memory studies”, The working papers: media, conflict and democratisation, 1-9.
- Burkey, B. (2019). Total recall: How cultural heritage communities use digital initiatives and platforms for collective remembering. *Journal of Creative Communications*, 14(3), 235-253.
- Casey, E. S. (2004). The Memory of publics: Public memory in place and time. (Ed.) K. R. Phillips, *Framing public memory* (17-44. ss.), The University of Alabama Press.
- Chaytor, H. J. (1945). *From script to print: An introduction to medieval literature*. Cambridge University Press.
- Connerton, P. (2009). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Crowley, D. ve Heyer, P. (2016). *Communication in history*. Routledge.
- Dekel, I. (2011). Mediated space, mediated memory: New archives at the holocaust memorial in Berlin, (Ed.) M. Neiger, O. Meyers, and E. Zandberg, *On media memory* (pp. 265-277), Palgrave Macmillan.
- Edy, J. A. (1999). Journalistic uses of collective memory. *Journal of Communication*, 49(2), 79-92.
- Erhat, A. ve Kadir, A. (2018). (Yunanca aslından çev.). *İlyada ve Odysseia*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Fentress, J. ve Wickhams, C. (1992). *Social Memory (New Perspectives on the Past)*. Blackwell Publisher.
- Ferron, M. ve Massa, P. (2014). Beyond the encyclopedia: Collective memories in Wikipedia. *Memory Studies*, 7(1), 22-45.
- French, L. (2011). Lest we forget: Media, culture and the formation of collective memory. *The Journal of Physical Activity and Human Development*, 5, 333-348.
- Freud, S. (2010). *The interpretation of dreams*. Basic Books.
- Garde-Hansen, J. (2011). *Media and memory*. Edinburgh University Press.
- Gezgin, İ. (2020). *Homo narrans: İnsan ne için anlatır?*, Redingot Kitap.
- Halbwachs, M. (2018). *Kolektif hafıza*. Çev. Banu Barış, 2. bs, Heretik Yayınları.
- Halbwachs, M. (2019). *Hafızanın toplumsal çerçeveleri*. Çev. Büşra Uçar, 2. bs, Heretik Yayınları.
- Hoskins, A. (2001). New memory: Mediating history. *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 21(4), 333-346.
- Hoskins, A. (2009) The mediatisation of memory. (Ed.) J. Garde-Hansen, A. Hoskins and A. Reading, *Save as...Digital Memories* (26-43. ss.) Macmillan.
- Hoskins, A. (2018). *Digital memory studies: Media pasts in transition*, Routledge.
- Huyssen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press.
- Innis, H. (2006). *İmparatorluk ve iletişim araçları*. Ütopya Yayınları.
- Kaun, A. ve Stierstedt, F. (2016). Media memory practices and community of remembrance: Youth radio dt64”, (Ed.) A. Hajek vd., *Memory in a mediated world* (195-209. ss.), Macmillan.
- Leakey, R. (2006). *İnsanın kökeni*. Varlık Yayınları.
- Linke, U. (2015). *Anthropology of collective memory*. Elsevier.
- Lippman, W. (1998). *Public opinion*. Transaction Publishers.
- Livingstone, S. (1997). Clarifying the CNN Effect: An examination of media effects according to type of military intervention. Research Paper R-18, Joan Shorenstein Center on the Press.
- McGuinness, D. (2019). Holocaust: How a US tv series changed Germany, *BBC News*, (Çevrimiçi) <https://www.bbc.com/news/world-europe-47042244>, Erişim Tarihi: 8 Ekim 2020.
- McLuhan, M. (2017). *Gutenberg galaksisi*. Çev. Gün Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları.
- Michon, D. ve El Antably, A. (2013). It’s hard to be down when you’re up: Interpreting cultural heritage through alternative media. *International Journal of Heritage Studies*, 19(1), 16-40.
- Neiger, M., Meyers, O., ve Zandberg, E. (Eds.). (2011). *On media memory: Collective memory in a new media age*. Springer.

- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekanları*. (Çev.) Mehmet Emin Özcan. Dost Kitapevi.
- Olick J. K. ve Robbins, J. (1998). Social memory studies: From “collective memory” to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 105-140.
- Ong, W. J. (2014) *Sözlü ve yazılı kültür*. Metis Yayınları.
- Orhan, G. (2015). Medya ve bellek çalışmaları: Paralellikler, gerilimler. *İletişim: Araştırmaları*, 13(2), 9-31.
- Peters, J. D. (2000). *Speaking into the Air: A History of the Idea of Communication*. University of Chicago Press.
- Poe, M. (2015). *İletişim tarihi*. Isık Yayınları.
- Schieder, T. (1978). The role of historical consciousness in political action. *History and Theory*, 17(4), 1-18.
- Schleser, J. (2012). “Unprotected memory”, (Ed). Luciana Duranti ve Elizabeth Shaffer, *The memory of the world in the digital age: Digitization and preservation*, Conference Proceedings.
- Schudson, M. (2014). Journalism as a vehicle of non-commemorative cultural memory, (Ed.) B. Zelizer ve K. Tenenboim-Weinblatt, *Journalism and Memory* (85-96. ss.), Macmillan.
- Shandler, J. (1999). *While America watches: Televising the holocaust*. Oxford University Press.
- Tallentire, J. (2001). Strategies of memory: History, social memory, and the community. Review Essay for Resilient Communities Project.
- Tani, E. (2019). Ağ toplumunda sokak aktivizminden dijital aktivizme geçiş, *Dijital aktivizm üzerine*, (Ed.) H. Boztepe Taşkırın ve M. Mengü, (ss.1-33). Der Yayınları.
- Yates, F. (1966). *The art of memory*. Selected Works Volume III, Routledge.